

צנין שנת ביער

ילנה בנטו

המשלחת מהיער לגיטו תופסת מקום חשוב בסיפוריו של בוגן. מקום רחב תופס סים בחם גם התאורים הנשנים וחוזרים בצורות שונות. על הבלוקאדה הגדולה, שהטילו הגרמנים בסתיו 1943 סביב השטח של יערות נארוץ. מהטיבת הפארטיזנים ע"ש מרשל וורושילוב נשארו אז בחיים רק כמחצית האנשים, וביניהם גם בוגן.

הוא מספר לי עוד ועוד אפיוודות מהד קרבות ביער. יותר מכל נחקקו בזכרונו הפעולות ליד העיירה פרונקי. מקום שם מחלקת פארטיזנים מעורבת (60% יהודים) היטלה לגיון יער פולני-לבן, שנלחם נגד תנועת הפארטיזנים היהודית והפרו-סוביאית. בהתקפה על חיל מצב גרמני, שהיה מבוצר היטב בעיירה קומי, נפלו 27 פארטיזנים, אבל הושמדו בסיסאספקה חשוב, בית-ספר לקצינים ועוד מכונים גרמניים. בפעולה אחרת, על אף האש של הגרמנים, פורקו ונהרסו 5 ק"מ פסי מסילת-הברזל, בה העבירו הגרמנים תגבורת באנשים ובישק לחזית הצפון.

צפות ועולות לעיני דמויות של יהודים פשוטים, מן העם, שגילו ביער עזר, חבנה וגבורה, ורובם נסלו במערכת (בלאט, מישה פוזניאקוב, שעינה גארטמן, בוסקה בויארסקי ורבים אחרים).

בין השאר — סיפור על יהודי, שהתנפל על מכונית-יריה, בגופו הפסיק את האש ואיפשר לחבריו להיחלץ מן הכיתור. ומעשה בבחור יהודי, הירשקה חרמק, שהיה מפרק נשקם של שוטרים ביאלורוסיים וליטאיים — במקל שבידו.

גם אלמלא ידעתי שבוגן היה ביער, הייתי אולי מכירה זאת מעצמי, כי במראהו ובהתנהגותו של אמן צעיר זה נשאר משהו מהימים החם, מה שנזדמן לי לראות גם אצל אחרים, גם אצל בחורים פולנים, שהיו ביער. אינו זריזות מיוחדת במינה, קלילות בתנועות, כשרון ההתמצאות בכל מצב — אלו תכונות האופייניות יותר למי

הצייר אלכסנדר בוגן

הגיטו בבואו מן היער וברוב פיקחותו ידע להיחלץ מהמיצר. הוא דרש שיבואוהו לפני ראש מועצת היהודים, והפליא את האיש בעזר רוחו ובאימוניו בנקמת חברים עד שהלה ציוה לשחררו ועוד עזר לו לעזוב את היער.

וסיפור טראגי מאוד על טיפוס דוקא לא הירואי — בן יחיד ושנו בובקה זלקינזון. בחור זה היה בלי ספק גאון במתימטיקה, הפרופיסורים באניברסיטה התלחשו עליו כי הוא עתיד להיות איינשטיין עתידי. כאשר בוגן בא בקיץ 1943 מהיער להוציא את קבוצת הנוער מן הגיטו, עמד לצאת עמם גם זלקינזון. הוא כבר הופיע, מצויד ע"י אמו ומוכן לדרך, לא חסר דבר — המשקפים על אפו, הערדלים ברגליו והמטפחת הטרננה על צווארו. אך אסו נמלכה פתאום בדעתה והחליטה כי בגיטו הסכנה פחותה יותר, באה אחריו למקום המיועד והחזירה אותו. לאחר זמן נשלח יחד עם אביו למחנה-ריכוז בלסביה, וכש נרצח בטקל בזמן העבודה, בוגן, שהיה חברו מבית-הספר, אינו יכול לסלות לעצמו זאת עד היום הזה: אולי ביער בכל-זאת היה ד"ר בובקה זלקינזון ניצול...

בגלריה העשירה של הסיפורים היהודיים בתקופה הגורלית של הכיבוש הנאצי תופסים מקום מיוחד האנשים שהיו ביער, בפרט אלה שנלחמו בתוך היערות.

כשאתה שקוע בגביית עדות מפי ניצולים, כשהושך נתקחו מהערפלים המרעילים, המרופים מעל לקברי ההמונים, הגיטאות, המחנות, המשרפות — מגיע לפעמים משבר-רוח מרענן. עלה תועה מתוך סיפור פארטיזנים, כעלה מיער ממש, מסלא את האויר ריח שרף, אווה, ענפי ארנים.

כששאלתי פעם את מפקד הפארטיזנים היהודי דיאדיה מישה (המהנדס גיל דאמאן) ממה סבלו היהודים ביער ביותר, ענה לי "מהטבע". גם לתשובה כזו השפעה משהירות: העבודה, כי ביער נתנסו היהודים באותן הצרות כמו בני-אדם אחרים — קור, טהב וכו', אפילו הפינים לא הפלו שם בין יהודים ולא-יהודים.

גם פה דם, גם פה טוות המוני, אבל פה — כמו בארגון הלוחם בגיטו — היה קורה ליהודים משהו חשוב מאוד, אשר לא המעיט את הסכנה, אבל לרוב הציל את הנשמה מהשפלה, מיאוש, מדכאון.

בפרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה הסוביאטית, בשנת 1941, פנה מזרחה — יחד עם צעירים אחרים — אל כסנדר כצנבובגן, תלמיד האקדמיה הוילנאית לאמנות, הוא לא הגיע אל מעבר לגבול ונשאר תקוע באזור הכבוש. עוד לפני כן עמד בקשרים עם העסקן השמאלי מארקוב, ועתה נתקבל לאחת המחלקות, שהלה החל לארגן, לשם פעולות-חבלה בעורף הצבא הגרמני. לפי הוראותיו ובי המלצותיו של מארקוב, הלך אלכסנדר כעבור זמן, ביחד עם עוד שני בחורים יהודים, לוילנה.

אחרי נסיונות שונים הצליחו להעביר אל היער ולזיין עשר קבוצות נוער, שהיוו את הגרעין של היחידה הפארטיזנית היהודית ביערות נארוץ (רוסיה הלבנה). למפקד היחידה נתמנה הגיבור היהודי מהצבא האדום בוסיאנאס, שהורד במצנח לאזור היער.

במשך זמן-מה נתקיימה היחידה היהודית המיוחדת — "נקמה", אחר פורקה וצורפה למחלקה ביאלורוסית כללית. אלכסנדר חורה הדבר עד היום. בו, בבן למשפחה מתבוללת, התחילה שם, בקרב יהודי היער, להתעורר ההכרה הלאומית. ועוד דבר מצער אותו: מיעוט פרסומם של יערות נארוץ, לפי דעתו, שייכים יערות אלה לשטחים החשובים ביותר של תנועת הפארטיזנים היהודית. כאן בישראל הוא בא בדברים עם קבוצת פארטיזנים לשעבר מאותה סביבה, והם ההליטו לאסוף ולפרסם חומר על פעולות הפארטיזנים היהודים ביערות נארוץ.

הפארטיזן לשעבר כצנבובגן, וכיום הצייר בוגן, מספר לי שורה של סיפורים מתקופת-היער שלו.

הרי תאור פנישתו הראשונה עם הבן חורה הוילנאית הגיבורה סוניה מאדיסקר, ששימשה קשרת בין ה.פ.א. (ההסתדרות המאוחדת של הפארטיזנים) בגיטו ובין תנועת המרי המאוחדת בעיר. והנה סיפור על בחור, שמויחיותו היתה לשדל יהודות-צבא ביאלורוסיות, המשתפות פעולה עם הגרמנים, שתעבורנה על נשק ותחמושתן למהנה הפארטיזנים — עד שפעם אחת הטעו אותו והסגירוהו לנאצים. עינו אותו עינויים נוראים, שיגלה את מקום המחנה, אך לא הוציאו מפיו דבר, ומעשה בעלם צעיר, שמו מושקה שוטאן, שנתפס בידי המשטרה של

פרטיזנים יהודים ביער

שהיו חיילים במחתרת מאשר לטבעם, "הבטלני" של אמנים, האינך יודעת, — אומר אלי בוגן — כי אנחנו שסבלנו וניצלנו הננו במקרים רבים יותר נמרצים, יותר דינמיים מאלה שלא סבלו, שלא היו בגיהנום? — כן, לאחר שריפה מתעשרים... אך האינך סבור, חבר בוגן, כי בכל-זאת אנו הננו לעתים גם עייפים יותר?

עוד בניטו החל בוגן לצייר תמונות מהזמן ההוא. בין ציורי הגיטו שלו חוזר ונשנה בעיקר מוטיב אחד: אשה צעירה גבוהה וילד וקן המחפשים מחסה בקפלי שמלתה. זה הנוסח שלו, זו ראייתו את המטרילולוגיה היהודית. אין הוא מראה גברים צעירים בגיטו, וזה מובן, הוא מראה אותם בזמן מאוחר יותר עם רובה על השכם וכומתות לראשיהם — ברישור מים ובציורים מההוי במחנות הפארטיזנים. בראשית 1944 צורף בוגן למחלקה ההיסטורית-ארכיונית של חטיבת הפארטיזנים. מאותו זמן נשמרו בידו העודות אישיות, כתובות ע"י שר-הגדוד מארקוב וגם אר תות הצטיינות על שירותו הפארטיזני. נשמר בידו גם קטע מעתון רוסי, המספר על "צייר פארטיזן", עם רפרודוקציות מצוירים, הנמצאים כיום בבית-ההנכוח הממשלתי בוארשה.

אחרי המלחמה טיים בוגן את לימודיו באקדמיה לאמנות ויצא למוסקבה ולצ"י נינגרדא, שם ביקר במוזיאונים העשירים לאמנות — בגלריה הסרטיאקוביית, במור זיאון ע"ש טושקין, בארמיטאז', בשבתו בפולין עבד בוגן הרבה, צייר, הציג בתערוכות. הוא צייר שורת דיוק"נאות של סופרים ושהקנים יהודים ופולנים, של משתתפי קונגרס השלום הבינלאומי בווארשה ועוד. הוא הרצה על ציור וקומפוזיציה בבית-הספר הגבוה לטרטים